

5. Банківську систему доб'ють проблемні кредити [Електронний ресурс] / УНІАН — економіка. — Режим доступу: <http://economics.unian.net>
6. Агентство Moody's сообщает: прогноз развития банковской системы Украины остается «негативным» [Електронний ресурс] / Moody's в России и СНГ. — Режим доступу: <http://www.moodyseasterneurope.com>
7. Аналітика [Електронний ресурс] / Асоціація українських банків. — Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>
8. Експерт-аналітика [Електронний ресурс] / Всеукраїнська експертна мережа. — Режим доступу <http://www.experts.in.ua>
9. Аналітика [Електронний ресурс] / Рейтинговое агентство кредит-рейтинг. — Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua>

УДК 65.011.2

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОДНА З МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ДІАГНОСТИКИ ІМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА

Федорук О.В.

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування системи показників фінансового стану підприємства, розглянуто класифікаційні ознаки системи індикаторів загрози банкрутства, проаналізовано фінансові показники, зокрема індикатори ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності та ділової активності.

The article grounds theoretical and methodological principles of formation of enterprise financial condition indicator system, considers classification signs of bankruptcy threat indicator system, analyses financial indicators especially current position, indicators of financial steadiness, profitability and business activity.

Постановка проблеми. Однією з методологічних проблем у процесі здійснення діагностики імовірності банкрутства підприємств є визначення системи показників. Проблема полягає в тому, що на ефективність діяльності фірм впливає значна кількість факторів, врахування яких навіть з використанням ПЕОМ є трудомістким, а інколи — недоцільним процесом. Тому варто враховувати лише найбільш важливі та суттєві чинники. Набір факторів, які заслуговують на увагу, постійно змінюється залежно від впливу внутрішніх та зовнішніх обставин і виникнення непередбачуваних ситуацій. Це зумовлює застосування ситуаційного підходу, який враховує конкретні особливості у певному інтервалі часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якість діагностики імовірності банкрутства підприємств визначається, насамперед, набором показників фінансово-господарської діяльності, що використовуються для отримання експертного висновку. Саме тому розробці переліку показників фінансового стану суб'єктів господарювання та обґрунтуванню доцільності їх застосування присвячено чимало досліджень іноземних і вітчизняних науковців.

Для оцінки фінансового стану підприємств у науковій літературі пропонується різний перелік фінансових коефіцієнтів, який варіюється від декількох показників до їх системи, яка може включати понад сто індикаторів. Крім того, думки вчених-економістів стосовно алгоритмів розрахунку фінансових коефіцієнтів та їх нормативних значень суттєво відрізняються.

Оскільки сьогодні не існує єдиної думки щодо системи показників фінансового стану, яка б дозволила оцінити схильність підприємств до банкрутства, кожен дослідник підходить до вирішення цього завдання індивідуально. Так, Л.С. Ситник розглядає шість груп індикаторів: показники оцінки майнового стану, фінансової стійкості, ділової активності, ліквідності активів, прибутковості й оцінки ринкової активності підприємства [1, с. 303]. Л.О. Лігоненко вважає доцільним виокремлення за функціональним спрямуванням чотирьох груп показників: стан ліквідності, структура капіталу, оборотність, рентабельність [2, с. 200]. О.В. Рибалка виділяє 38 основних аналітичних показників фінансового стану фірми, а до системи індикаторів оцінки загрози банкрутства включає коефіцієнт мобільності активів, коефіцієнт оборотності власного капіталу, коефіцієнт рентабельності виробничих фондів і коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) [3].

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методологічних принципів формування системи показників фінансового стану підприємств, яка б відображала особливості функціонування суб'єктів господарювання та при цьому давала найбільш точну оцінку схильності підприємств до банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що результати діяльності підприємств відображаються саме за допомогою економічних показників, під якими розуміють кількісну та якісну оцінку досліджуваного явища, процесу чи результату. У загальному вигляді показники, які використовуються в економічній діагностиці, поділяються на групи (табл. 1) [4, с. 79].

Ефективність функціонування підприємств визначається, насамперед, за допомогою фінансових індикаторів, які характеризують платоспроможність, прибутковість, фінансову незалежність, ділову активність та інші фінансові аспекти. Оцінювання діяльності суб'єктів господарювання на засадах фінансових індикаторів є найпростішим з позиції доступу до інформації та простоти методики розрахунку показників. Варто відзначити, що в економіці США існує близько двох тисяч показників фінансового стану компаній, проте на практиці використовують не більше двохсот.

Вітчизняна нормативно-правова база також ґрунтується на обчисленні фінансових індикаторів. Наприклад, спільним наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Фонду державного майна України № 375/2298 від 18 грудня 2003 р. були затверджені «Критерії ефективності управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки», які базуються на аналізі фінансових індикаторів функціонування підприємств; наказом Міністерства економіки України № 14 від 19 січня 2006 р. затверджено «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємств та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства», основною частиною яких є розрахунок та оцінка фінансових індикаторів.

Таблиця 1

Групи показників, які використовуються в економічній діагностиці

Критерій	Показники
1. За особливостями оцінюваних явищ, операцій, процесів	якісні, кількісні
2. За поширеністю використання	узагальнюючі, спеціальні (часткові)
3. За технологією обробки	первинні, похідні, аналітичні, синтетичні
4. За способом розрахунку	абсолютні, відносні

Варто відзначити, що при визначенні фінансового стану підприємств найбільшого поширення набув коефіцієнтний підхід, який передбачає використання коефіцієнтів — відносних показників, що розраховуються шляхом порівняння між собою певних абсолютних показників діяльності суб'єктів господарювання, інформація про які міститься у різноманітних видах звітності й обліку. Розрізняють такі класифікаційні ознаки системи показників-індикаторів кризового стану та загрози банкрутства: інформаційне забезпечення розрахунку (показники експрес-діагностики та фундаментальної діагностики), функціональне спрямування (показники стану ліквідності, структури капіталу, оборотності та рентабельності), призначення (показники поточної та майбутньої загрози банкрутства) [2, с. 197, 200-201].

До складу показників експрес-діагностики включають індикатори, що розраховуються тільки на підставі затверджених форм фінансової, статистичної та податкової звітності підприємства. Ці показники можуть бути швидко розраховані будь-якою сторонньою особою, зокрема, органами державного контролю, кредиторами, господарськими партнерами.

Фундаментальна діагностика здійснюється спеціалістами самого підприємства або за його згодою — відповідними фахівцями. Тому розрахунок показників фундаментальної діагностики потребує більш складного інформаційного забезпечення у вигляді матеріалів управлінського обліку та результатів спеціальних досліджень.

Розрахунок показників поточної загрози банкрутства дає змогу оцінити рівень небезпеки, яка виникає через порушення передбачених законодавством про банкрутство термінів виконання підприємствами фінансових зобов'язань. До складу цієї групи доцільно включити показники, що мають еталонний мінімум або критичне значення. Якщо рівень цих індикаторів нижчий еталонного (критичного) — поточний стан підприємства діагностується як неблагополучний, а рівень поточної загрози банкрутства — високий.

Оцінка рівня майбутньої загрози банкрутства може здійснюватися за допомогою дослідження динаміки показників структури капіталу, оборотності та прибутковості за ряд періодів. Стабільна тенденція до зниження рівня цих показників свідчить про зростаючу загрозу банкрутства підприємства, що може реалізуватися у майбутньому періоді.

Зазначимо, що сьогодні сформувалась достатньо чітка система критеріїв і показників фінансового стану підприємств. Незважаючи на відмінності у методиках, практично весь спектр методичних підходів щодо проведення діагностики фінансового стану суб'єктів господарювання включає два етапи, а саме: розрахунок системи фінансових показників; визначення середньої інтегральної (рейтингової) оцінки фінансового стану фірм [5, с. 70].

Важливим етапом побудови моделей діагностики імовірності банкрутства суб'єктів господарювання є формування системи показників їх фінансового стану. Найчастіше як діагностичні показники беруться фінансові коефіцієнти. Використання фінансових коефіцієнтів для оцінки імовірності банкрутства підприємств може відбуватися за двома напрямками: застосування системи фінансових показників, побудова дискримінантних функцій із використанням фінансових коефіцієнтів [3].

Питання відбору ряду показників, що найбільш об'єктивно відображають тенденції зміни фінансового стану, розв'язуються кожним підприємством самостійно. Однак будь-який набір, як правило, складається з чотирьох груп: показники ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності (прибутковості), ділової активності (оборотності).

Фінансовий стан підприємства з позиції короткострокової перспективи оцінюється показниками ліквідності та платоспроможності. Під ліквідністю будь-якого активу розуміють здатність його трансформуватися в грошові засоби, а ступінь ліквідності визначається тривалістю часового періоду, протягом якого ця трансформація може бути здійснена. Рівень ліквідності підприємства оцінюється за допомогою коефіцієнтів ліквідності, що базуються на зіставленні оборотних засобів і короткострокових пасивів. Платоспроможність означає наявність у підприємства грошових засобів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків по кредиторській заборгованості.

У ряді праць вітчизняних фахівців показники ліквідності та платоспроможності нерідко ототожнюються. Зауважимо, що ліквідність менш динамічна порівняно з платоспроможністю. Так, у підприємства поступово формується певна структура активів і джерел засобів, різкі зміни якої відбуваються порівняно нечасто. Тому коефіцієнти ліквідності звичайно варіюють в деяких цілком передбачуваних межах.

Таким чином, поняття платоспроможності й ліквідності дуже близькі, але друге більш містке. Від ступеня ліквідності балансу залежить платоспроможність підприємства. Разом з тим ліквідність характерна як для поточного стану розрахунків, так і на перспективу. Підприємство може бути платоспроможним на звітну дату, але мати несприятливі можливості у майбутньому, і навпаки.

Фінансовий стан суб'єктів господарювання буває стійким, нестійким і кризовим. Спроможність підприємств вчасно здійснювати платежі, фінансувати діяльність на розширеній основі та підтримувати свою платоспроможність за несприятливих обставин свідчить про їх стійкий фінансовий стан. Отже, фінансова стійкість підприємства — це здатність суб'єкта господарювання функціонувати та розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у мінливому внутрішньому та зовнішньому середовищі, що гарантує його платоспроможність й інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі в межах допустимого рівня ризику.

В умовах ринкових відносин велику роль відіграють показники рентабельності, які є відносними характеристиками фінансових результатів та ефективності діяльності підприємств. Підвищення прибутковості капіталу досягають раціональним й ощадливим використанням ресурсів, недопущенням їх перевитрат і втрат на всіх стадіях кругообігу.

Ділова активність підприємств виявляється у швидкості обороту капіталу. Прискорення оборотності капіталу свідчить про більш інтенсивне його використання і про зростання ділової активності. Від швидкості обороту капіталу залежить прибутковість фірм, і як результат — ліквідність, платоспроможність та фінансова стійкість.

Можна стверджувати, що конкретний перелік показників залежить від об'єкта діагностики, його складових та умов функціонування підприємств у момент здійснення аналізу фінансово-господарської діяльності [6, с. 11-12].

Ми вважаємо доцільним для оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання за фінансовою звітністю використання наступних груп показників [7, с. 315-316]: показники стану активів, що відображають мож-

ливість підприємства здійснювати стабільну господарську діяльність; платоспроможність, що полягає у можливості фірми розраховуватися за допомогою наявних активів за своїми зобов'язаннями; фінансова стійкість, що характеризує рівень самофінансування та незалежності підприємства від зовнішніх залучених джерел для формування активів; ділова активність, що характеризує результативність використання ресурсів та обсяги діяльності; ефективність господарської діяльності, що показує відношення її результату до витрат; ринкова активність, що характеризує рівень та результативність інвестування коштів при формуванні власного капіталу підприємства.

Перелік показників кожної групи є достатньо різноманітним та дискусійним. Більше того, в економічній літературі і нормативних документах пропонуються різні назви одного показника за однакового алгоритму та різні алгоритми розрахунку за однакової назви.

Проведення діагностики за інтегральним показником фінансово-господарської діяльності дозволяє отримати досить вичерпну інформацію про фінансовий стан підприємства на даному етапі його розвитку та можливу динаміку у майбутньому. Інтегральний показник формується на основі опису досліджуваного об'єкта, який характеризується великою кількістю ознак, меншим числом максимально інформативних показників, які відображають найбільш суттєві властивості об'єкта. Агрегування ознак в одну інтегральну оцінку ґрунтується на так званій «теорії адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових [8, с. 26]. На підставі інтегрального комплексного показника визначають рейтинг суб'єкта господарювання.

Арсенал методів побудови інтегральних показників великий. На практиці варто здійснювати розрахунок цих показників за різними методиками. Порівняння результатів дає можливість виявити суттєве та загальне в оцінці стану підприємств. Подібність результатів, одержаних за допомогою різних методів визначення показників, означає, що інтегральний показник дійсно відображає реальний стан суб'єкта господарювання.

Інтегральна оцінка дає змогу поєднати в одному показнику багато різних за назвою, одиницями виміру, вагомістю та іншими характеристиками чинників, які характеризують функціонування господарюючих суб'єктів незалежно від виду їх діяльності, місця розташування, форми власності або розміру. Щодо вихідних даних для комплексної оцінки, то найбільш доцільно використовувати сукупність аналітичних показників, які можна обчислити за даними фінансової звітності.

На нашу думку, основними методологічними принципами формування системи показників-індикаторів для інтегральної оцінки фінансового стану підприємств за фінансовою звітністю мають бути наступні [7, с. 313-314]:

1. Адекватність системи показників завданням діагностичного дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити інтегральну оцінку фінансового стану підприємств.
2. Наявність інформаційного забезпечення для розрахунку значень показників, проведення динамічного та порівняльного аналізу.
3. Можливість чіткого визначення алгоритмів розрахунку показників, що забезпечує тотожність їх економічного розуміння при використанні різними фахівцями.
4. Забезпечення накопичення статистичної бази стосовно рівнів показників в динаміці.
5. Охоплення показниками найважливіших напрямів оцінки фінансового стану підприємств.
6. Оптимальна чисельність індикаторів з кожного напряму дослідження, виключення зі складу системи показників, що дублюють один одного.
7. Можливість однозначного визначення негативного значення або динаміки.

Алгоритми розрахунку інтегральних показників можуть бути описані за допомогою детермінованих і стохастичних методів. Найпростішими є такі методи: середньої арифметичної стандартизованих значень, бальної оцінки, суми фактичних показників, геометричної середньої, суми місць, суми відстаней до величини еталону тощо.

У ряді країн, зокрема в США, Великій Британії, Франції, Росії, широке застосування одержали такі методи діагностики фінансового стану підприємств, як: статистичний метод під загальною назвою «скоринг» та метод А-рахунку, в основі якого лежить бальна експертна оцінка [4, с. 69].

Метод «скоринг» включає два різновиди: credit-men, дискримінантні показники платоспроможності. Метод «credit-men» у Франції розробив Ж. Депальян, який запропонував характеризувати фінансовий стан підпри-

мства за допомогою таких коефіцієнтів [9, с. 289]: швидкої ліквідності (R_1); кредитоспроможності (загальної заборгованості) (R_2); іммобілізації власного капіталу (R_3); оборотності запасів (R_4); оборотності дебіторської заборгованості (R_5).

Для кожного з перерахованих вище показників визначається нормативне значення, що порівнюється з показником аналогічного підприємства. Потім ці відносні показники інтегруються за допомогою рівняння:

$$N = 25R_1 + 25R_2 + 10R_3 + 20R_4 + 20R_5.$$

Якщо числове значення інтегральної оцінки (N) фінансового стану підприємства дорівнює 100, то фінансова ситуація оцінюється як нормальна, при $N < 100$ фінансова стан викликає занепокоєння.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючих суб'єктів підприємницької діяльності й уживання випереджальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутству, доцільно проводити систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємств (фінансовий моніторинг) за допомогою коефіцієнта, розробленого американським вченим В. Бівером [2, с. 221-222].

Коефіцієнт В. Бівера (K_6) розраховується як відношення суми чистого прибутку та нарахованої амортизації до суми довгострокових і поточних зобов'язань:

$$K_6 = \frac{\Phi_{220} + \Phi_{260}}{\Pi_{480} + \Pi_{620}},$$

де Φ_{220} , Φ_{260} — відповідно чистий прибуток та амортизація, наведені у рядках 220 і 260 форми № 2 «Звіт про фінансові результати»;

Π_{480} , Π_{620} — відповідно довгострокові та поточні зобов'язання, наведені у рядках 480 і 620 форми № 1 «Баланс».

Ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, за якого протягом тривалого часу (1,5-2 роки) коефіцієнт В. Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане скорочення частки прибутку, яка спрямовується на розвиток виробництва. Така тенденція зрештою призводить до незадовільної структури балансу, коли підприємство починає працювати в борг і його коефіцієнт забезпечення власними засобами стає меншим 0,1.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, якість діагностики фінансового стану підприємств визначається, передусім, системою показників. Головним завданням побудови такої системи, як правило, стає необхідність врахування всіх основних характеристик діяльності господарюючих суб'єктів.

З огляду на це, важливим завданням для підприємств є визначення та обґрунтування системи показників фінансово-господарської діяльності, на основі яких проводиться діагностування. Для цих показників варто розробити якісні та кількісні характеристики, шкали для виміру значень, встановити нормативні (базові, еталонні, рекомендовані) значення, що допоможе точніше ідентифікувати стан підприємства.

Як зазначалося раніше, сьогодні науковцями налічується декілька сотень фінансових індикаторів — від вузькодеталізованих до інтегральних. За таких умов виникає необхідність у виборі ключових фінансових показників, які надаватимуть всебічну інформацію про ефективність функціонування підприємства. Отже, виникає потреба в поєднанні двох принципів при формуванні системи показників: повноти охоплення та мінімізації кількості фінансових індикаторів. Варто також звернути увагу на те, що принципу мінімізації можна досягти шляхом урахування існуючих взаємозв'язків між фінансовими індикаторами, а також вибору пріоритетних і похідних.

Проведене нами дослідження засвідчує, що сьогодні не існує загальноновизначеного переліку оціночних показників фінансового стану суб'єктів господарювання. Окремі дослідники пропонують надто обмежений їх перелік, інші розраховують всі можливі за економічним змістом показники, не вважаючи за доцільне чітко виокремлювати систему показників.

Крім того, вивчення економічної літератури з питань коефіцієнтного аналізу дозволило нам зробити висновки про те, що на даний момент не розроблені підходи щодо вибору та практичних розрахунків відповідних коефіцієнтів для аналізу фінансового стану підприємств різних форм власності, галузей, регіонів та на державному рівні у цілому.

Література

1. Ситник Л.С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством. — Донецьк: ІЕП НАН України, 2000. — 504 с.
2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: Підручник. — К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2005. — 824 с.
3. Рибалка О.В. Формування системи показників фінансового стану підприємства для оцінки ймовірності банкрутства // Економіст. — 2005. — № 9. — С. 63-65.
4. Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика підприємства: теорія, методологія та практика застосування: Монографія. — Луцьк: «Надстир'я», 2007. — 260 с.
5. Мороз О.В., Сметанюк О.А. Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємствах. Монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. — 167 с.
6. Фаріон І.Д., Савчук Л.І., Жукевич С.М. Діагностика і економічний аналіз в сфері послуг: Курс лекцій / За редакцією д.е.н., професора Фаріона І.Д. — Т.: Економічна думка, 2005. — 260 с.
7. Цал-Цалко Ю.С. Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація. — Монографія. — Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2004. — 506 с.
8. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 170 с.
9. Колосс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Пер. с франц. — М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. — 576 с.

УДК 330.132

ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Кандидат економічних наук Хмелевський М.О.,
Коляда О.В.

Головною передумовою входження України в постіндустріальне суспільство є реформування людського капіталу, впровадження інтелектуальної компоненти в усі сфери економіки, управління та суспільного життя. Проблеми та заходи щодо її реалізації розглянуто в даній статті.

The main precondition for Ukraine's entry into postindustrial society is human capital reform, the introduction of IP components into all areas of economics, management and social life. Problems and measures for its implementation discussed in this article.

Постановка проблеми. Сьогодні для країн з високим рівнем конкурентоспроможності національних економік характерним стає перехід від інтенсивного використання людських ресурсів з низьким рівнем базової професійної підготовки до інтенсивного використання висококваліфікованої робочої сили, більш гнучкої в сфері прийняття рішень в процесі адаптації до нових технологій. Закономірним для високотехнологічних секторів економіки стає превалювання тенденції до збільшення обсягів попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, котрі мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно оволодівають навичками підприємницької та управлінської діяльності.

Аналіз основних досліджень. Досвід високорозвинених індустріальних країн підтверджує, що підприємництво є необхідною умовою економічного розвитку світової спільноти в цілому і окремої країни зокрема. Щодо України то статистичні дані свідчать, очікуваного стрімкого зростання ролі підприємницького сектора у соціально-економічному розвитку країни не відбулось. Цьому є багато пояснень як на макрорівні, так і на рівні готовності і здатності громадян займатися підприємницькою діяльністю. Що стосується останнього, то тут слід виділити відсутність належного рівня необхідних знань та досвіду, невпевненість у власній компетенції щодо ведення бізнесу тощо. Такі ознаки, а точніше їх відсутність гальмують процес становлення класу власників. Адже, рівень освіти визначає соціально-професійний статус, що гарантує певний рівень доходу, який, у свою чергу, визначає соціальну ідентичність індивідів.

Окрім того, в людському капіталі українського суспільства при переході до ринку практично відсутній був найважливіший ресурс — підприємницька здібності. Відповідно, підприємницька культура, етика, які століттями та поколіннями були вишколені в західних країнах, в нашій відсутні як такі.

Як і будь-який обмежений ресурс, що використовується в процесі виробництва, чим він є складнішим (зокрема, складна праця), а значить дефіцитнішим, тим більший прибуток він здатний приносити своєму